

ÖRÖKSÉG

KÁNTOR LAJOS

REALIZMUS VAGY AVANTGARDE?

Tetthelyből kegyhely lett Farkaslaka is, a falu híres szülöttjét mindig megtalálni már itt — igaz, nem a meglehetősen rozoga szülői házban, hanem kint a faluszélen, a templomkerti két cserefa tömött árnya alatt. Az országúttól mindössze száz méterre magaslik Tamási Áron fejfája (Szervátiusz Jenő most faragja a síremléket), autóval is be lehet hajtani a kerítésig, de ha messzebb kellene kerülni, ugyanúgy igazolódna a közeli Galambfalváról elszármazott Kányádi Sándor verse:

*Ősszel aztán a két vén fa
bronzba önti lenn a hantot;
jönnek majd és megcsodálják,
mint egy ledöndült harangot.*

Ősz van, bár a cserefák nem hullatják még lombjukat, a kocsi-
ban viszont velünk e sorok elkövetője; ő a hiteselevéllel rendelkező
idegenvezető — ha szabad idegennek neveznem XX. századi irodal-
munk egyik legjobb ismerőjét és ezúttal is vele tartó feleségét —, én
csak olyan csendestárs vagyok, félig vendéglátó, félig vendég a Székely-
ségben (egy-két vérmesebb idevaló költő-süvölvény bizonyára hivat-
lan vendégnek mondana leginkább). Pedig nekem is elszorul a szívem,
valahányszor a Tolvajos tetőre érek, vagy amikor átsuhanunk a Tus-
nád környéki fenyveseken, s én sem utasítom vissza az udvarhelyi
fenyővizet, a hamisítatlan »decalét«, szívesen megeszem a szovátai
rántott pisztrángot. A »honosításhoz« azonban, úgy látszik, ennyi nem
elég, meghúzódom hát egyelőre a hátsó ülésen. Az alkalom egyébként
kitűnő, hogy folytassuk az Újvidéken megszakadt gondolatmenetet, s
mint ahogy annak idején Veres Péter a ferenchegy-i kertben, egy kis
gyakorlati bemutatót tartunk »gyökér«-ügyekben. Bori Imre ugyanis
a vendég, a félelmetes mítoszromboló; persze, őt nem fenyegeti a ve-
szély, hogy úgy jár, mint egy neves nagyvárosi költő, aki a Székely-
földön átutaztában nagy lelkesedéssel mesélte útítársainak egyik emlé-
kezetes indiai élményét: az asszonyok térdig a folyóvízben állva, addig

paskolták a szennyes ruhát, amíg az fehér nem lett... Az avantgarde költészet elszánt újvidéki apostola azonban nemcsak aszfaltélményeket meg külszrzági kuriózumok emlékét őrzi, s mi különben sem átutazóban vagyunk: éppen ide, Farkaslakára meg Korondra, Udvarhelyre és Sepsiszentgyörgyre készültünk.

Ha Tamási Áron élő valójában itt lehetne köztünk, maga mondaná el, amit a bírálatokban nehezményezett; szerencsére, a *Vadrózsá* ága, amolyan végrendeletként — az olvasóknak nem várt, kedves aján-dékként (a betegágyán tollba mondott, befejezetlen szöveg ugyanis posztumusz könyv lett) — összefoglalja szerzőnk véleményét az iro-dalmi világról. »Eme fölfogás alapján majdnem általánossá terjedt rólam az a vélekedés, hogy bennem az alkotói stílus, kissé a külső körülmények folytán is, hol a realizmus, hol pedig a misztikum között jön és megy, illetőleg megy és jön.« Nos, ő egészen másképp látta »a pusztá valóság és a költői szárnyalás« állandó harcát saját műveiben: »Ha a költői megfogalmazás mellőzésével a szigorú valóságot próbáltam ábrázolni, akkor az elégedetlenség mardosott. Ha pedig a valóság fölött a költői megfogalmazásnak adtam a főszerepet, attól kellett tartanom, hogy a kor sürgető kérdéseire nem adok megnyugtató választ. [...]... ahogy a test és lélek egységét igyekeztem és igyekszem szolgál-ni, úgy a valóság és misztikum irodalmi formájának együttes és harmonikus megjelenítésére vágyom. Mindennapi szóval ezt úgy tud-nám kifejezni, hogy az én irodalmi törekvésemben a misztikum az em-beri létezésre kiterjedő valóságot jelenti, amely a társadalmi realitás hullámzásait is magához akarja vonzani. Mindig arra vágytam, hogy egy ilyen művet próbáljak megteremteni...« Ma már aligha vehető komolyan az a kritikus vagy irodalomtörténész, aki kétségbe vonná, hogy Tamásinak nemegyszer sikerült ilyen művet megteremteni. De a vita közöttünk, autóban ülők között nem is ebben fogalmazható meg; nem a »realistát« és a »misztikust« kívánjuk szembeállítani, hanem a »népi« és az »avantgarde« összeegyeztethetőségén rágódunk. Hogy ez azonos a másik ellentéppárral? Mert a realista behelyettesíthető a né-pivel, a misztikus pedig az avantgarde-dal, hiszen az avantgarde a maga valóságfelettségében amolyan neomisztikának tekinthető? Ez az a le-egyszerűsítés, amellyel egyszerre lehet kompromittálni mind a négy ka-tegóriát, ehhez a rosszindulatú szimplifikáláshoz folyamodnak, külön-külön, a realizmus, illetve az avantgarde, a népi és a modern ellenségei. Hovatovább jórészt egyetértéssé szelídülő vitánkban, mely tulajdon-képpen nem az autóban, hanem mindenkinek a műhelyében zajlik, jobb példát nemigen választhatnánk Tamási Áronnál: ő teremtette meg életművével a legpartikulárisabban a népit, s bizonyára ő az, aki nálunk, Erdélyben a legmesszebbre jutott az avantgarde eredményei-nek értékesítésében, alkotó, egyéni továbbvitelében. Igaz, hogy Tamási nem hivatkozik unos-untalan az avantgardizmusra, az ő szóhasznála-tától idegen a modern esztétikai tolvajnyelv, a kortársak és utódok azonban nem véletlenül emlegetik oly sűrűn vele kapcsolatban a szür-realizmust. Illyés Gyula így emlékezik vissza egy pesti kávéházi talál-kozássra: »a realista Móricz és a költőiségében már-már szürrealista Tamási Áron mélyen értették egymást; kölcsönös hallgatásuk ellenére is«. Márpedig a *Puszták népének* írója hiteles tanúnak fogadható el

a paraszti élet realitásának és »valóságfelettijének« megítélésében, s világirodalmi otthonosságának ismeretében nincs miért kételkednünk ebben a megállapításában sem: »Tamási Áron messze megelőzve itthon a korát, úgy tudta ábrázolni a parasztságot, azon a fokon, amit a világ eddig — Garcia Lorca részéről fogadott el.«

Nem keresek mindenáron párhuzamokat, de mi sem természetesebb, amikor a paraszti valóság s a korszerű világszintű művészi valóság szembesítéséről van szó, mint hogy átránduljunk a Kárpátokon — amit az egyszerű székely emberek, köztük Áron testvére, Gáspár, oly gyakran megtettek, szénégetést vagy másfajta munkákat vállalva odaát (így került a kolozsvári Nagy István is Galacra asztalosnak, innen hozta egyik legszebb regényének valóságanyagát, az *Oltyának unokáit!*). Hazai és külföldi művészettörténészek szintén mindegyre Bráncusiba, Olténia és Párizs halhatatlan szobrászába ütköznek, ha a modern művészi formanyelvről esik szó. Népi vagy modern misztika? Realizmus vagy avantgarde? Kányádít hívom segítségül, az ő új legendájához Bráncusi *Végtelen oszlop*áról nincs mit hozzátennem:

*Aztán a temetőt, a fejfák erdejét látta,
hol épp a minapiban járt, s ahol
hiába kereste a régi játszótársakat, akiket
a faluban nem talált; ki tudja hol s milyen
földbe temette őket a háború? . . .
Egy olyan fejfa, mely Párizsig, az óceánig
ellátszik, egymásra rakott koporsók végtelen oszlopa,
talán az lehetne méltó emlék . . .*

S bár a modern művészet remekeiként csodálják szerte a világon, ugyanígy népének, üldözött és sokszor valóban misztikába menekülő sorstársainak állított emléket táblaképein a Vityebszkből Párizsba elszármazott oroszsidő Chagall, imádkozó rabbik, zöld hegedűsök, piros kakasok, libegő házalók és szerelmespárok páratlan festője. És vajon nem ugyanerre a kulcsra nyílik Bartók művészete, nem ugyanilyen népi kötöttség s világra tárulkozás teszi változatlanul időszerűvé — itt és Európa-szerte — a Bartók-modellt? Több szempontból is jelképesnek tekinthetjük, hogy a Bartóktól magyarított román *Vadászkolinda* szövegére írt *Cantata profana* az első olyan mű, »melyben a bartóki feszültség végre meglelte a bartóki formát«. (Az örökké gyanakvók megnyugtatósaúl: az idézet nem egy mai művészetpolitikai vezércikkből, hanem a korabeli *Nyugat*-kritikából való!) A *Vadászkolindában* Bartók tiszta forrásra talált, amely maradéktalanul megfelelt mondanivalójának. »Mert a *Cantata* nem prédikáció és nem vezércikk — írja róla a költő-esztéta, Rónay György. — Élmény, létélmény kifejezése. Művészileg — a zene mellett jelképben, mesében, ha tetszik, mítoszban. Olyasmiben tehát, amit nem lehet szétszabdalni, csipeszekkel széjjelszedni. Magáért beszél, úgy, amint van, a maga egészében, és a maga sokértelműségében.« A szarvassá változott kilenc szép szál fiú balladája népeket, korokat — és művészi törekvéseket: ha tetszik, »gyökeres« népit és világhódító avantgarde-ot köt össze.

*A mi karcsú testünk
Gúnyában nem járhat,*

*Csak járhat az lombok közt;
Karcsú lábunk nem lép
Tűzhely hamujában,
Csak puha avarban;
A mi szájunk többé
Nem iszik pohárból,
Csak hűvös forrásból.*

Ez a kristálytisza, nyelvileg is példaadóan tömör bartóki szöveg s a bartókivá vált dilemma azonban nemcsak modell voltában él tovább — egy negyedszázad távolából a mérhetetlen fájdalom modern eposza, Juhász Ferenc *Szarvaséneke* visszhangzik rá:

*anyám, édesanyám, nem mehetek vissza,
száz sebem kiforr szín-arannyal,
naponta lerogyok, száz golyó szügyemben,
naponta fölkel, százszor teljesebben,
naponta meghalok három-milliárdszor,
naponta születek három-milliárdszor,
szarvam minden hegye kettős-talpú vas-villanyoszlop,
szarvan minden ága magasfeszültségű áramvezeték,
szemem nagy kereskedelmi hajók kikötője, ereim fekete kábelek,
fogaim vas-hidak, szívemben tajtékszának a szörnnyel-hemzsegő*
[tengerek.
*minden csigolyám nyüzsgő nagy-város, füstölgő kő-bárka a lépem,
heregolyóim a nap-hold, a tejút gerincvelőm,
az úr minden pontja testem egy-egy része,
galaktika-fürtök agyam egy sejtése.*

Íme az újjászületett, az erdőből a nagyvárosba átkerült mítosz, amely nem vesztett tisztaságából, mitikus erejéből — gondolatköre, hatósugara mégis világméretűvé, kozmikusá tágult: a szarvassá változott fiú »az idő hegygerincén«, »a mindenség torony-csücskén«, a modern kor titkainak kapujában áll...

No de hagyjuk a misztikát, a népit s a népien avantgarde-ot, ne gyűjtsünk túl sok viharfelhőt a fejünk fölé — térjünk vissza Tamási Áronhoz. Térjünk vissza e képzeletbeli párizsi útról, amely Brâncusi műtermébe, Chagall-képek tulajdonosaihoz, egy kis szerencsével pedig a tengerentúlra, a New York-i Modern Művészet Múzeumába vezetett volna, térjünk vissza a hangversenyteremből, verskötetek lapjairól — ahogy Tamási Áron visszatért Farkaslakához: »Hol a magam erejéből, hol pedig könyvek segítségével rájöttem, hogy a tanultságot és világlátást nem azért szerzi meg magának az ember, hogy gondolkodás nélkül legyilkolja, vagy bár szigorú ítéletet is mondjon a furcsa népszokások, hiedelmek, babonák és legendák felett. Hanem inkább, hogy bé tudjon látni azoknak mélyére, és képes legyen kihámozni azt a valóságot, amely minden babona és minden hiedelem megett rejtezik.« Mi is ezt a valóságot keressük néhány órás farkaslaki pihenőnkön. Ennyi idő alatt, persze, futó benyomásoknál többet nemigen lehet gyűjteni, mégis próbáljuk meg azért — Tamási földjén nem ritkák a cso-

dák. Mert a csodák nem fényűző palotákban, luxusvillákban születnek, hanem ahol szükség van rájuk, ahol a képzelet kénytelen megszerezni azt a többletet, amit a golgos kéz, a csavaros ész sem képes; olyan öreg faházak termik a csodákat, mint a Tamásiaké, melyet ugyan az idelátogató költő barát a svájci Ramuzéval rokonított, a magasan körbefutó folyosót őrizve meg emlékezetében, de amely puritán egyszerűségével, kevésbé eufémikusan: szegénységével s ma már rokkantságával hívja fel a figyelmet az irodalmi tudat Tamási-portréjának demitizálására. A mítosz megértése ugyanis nem zárja ki a demitizálást, kedves múlt- és jövődöbéli vitafeleim...

Tamási Áron szülőháza, ma az asszony nélkül maradt Tamási Gáspár otthona (ottjártunk óta Tamási-múzeum, vagy inkább, szerényebben, emlékszoba is) zárt ajtókkal fogad, de Kányádi Sándor ismeri erre a járást, a folyosó tartógerendáján megtalálja a kulcsot, s mi magánlaksértést követünk el. Tolvajnak nem sok keresnivalója lenne itt, de tulajdonképpen mi sem látunk többet, mint amennyit kívülről az üvegesajtó mutatott: egy fekvőhely, valami komódféle, rajta elemista iskoláskönyvek, talán az egyik unoka jár ide tanulni. A gazda, Gáspár bácsi, pálinkafőzni van, mondják a szomszédok, s keresgélésünkben Anna néni, Tamási Áron testvérhúga igazít pontosan útba; együtt megyünk tovább, a pálinkafőző hely felé, s útközben előkerül az *Igaz Szó* friss száma, benne egy hosszú részlet a *Vadon nőtt gyöngyvirágból*, Tamási Gáspár emlékezéséből. Anna néni kap rajta, forgatja a kezében, s látszik, hogy valami nagyon izgatja; kerülgeti, kerülgeti, végül csak kimondja: aztán kié lesz ez a könyv (mármint az *Igaz Szó*), ugye az övé, biztosan az övé-e, szóval nem a Gáspáré — Gáspár úgyis kap másikat... Nehezen hiszi el, hogy ő lett a törvényes tulajdonos, az első találkozás jogán, s amikor Gáspár bácsi nézegeti majd, kölcsönben, még visszatér a témára, megismételve ígéretünket. Eltűzom ennek az apró epizódnak a jelentőségét? Vajon, most már közgazdasági műszóval, a használati értékről vagy a csereértékről, az áruról van szó? Szeretettel, mégis — a környezet, az emberek pontos ismeretében — szelíd gúnnyal emlékezik az író egyik otthoni látogatására: »Esti harangszóra a testvérek és a szomszédok mind ott voltak, hogy lássák azt a madárlátta embert, akiről azt beszélük, hogy írogat, s hogy abból meg is él.« Öccse, Tamási Gáspár őszinte szavai igazolják ezt a beállítást: »Egy alkalommal, amikor itthon volt, mondtam én neki, hogy bátyám, miért nem választott maga ennél egy más pályát, ahol rendes havi fizetést s utána öregsége idejére nyugdíjat kapna. Erre így szólt ő: Hát te mit gondolsz, mi kellett volna hogy legyek? Erre én sorolni kezdtem egymás után az állásokat, mondom, hogy hát orvos, ügyvéd, állomásfőnök, törvénybíró vagy a bankban pénztáros vagy pedig mérnök, ha nem, akkor valamelyik gyárban igazgató vagy tanár.« És most, az Anna néni kezében itt egy újabb könyv, a Gáspáré, amely egyszerre hoz hírnevet és pénzt.

Gáspár bácsiból nemigen nézné ki az idegen egy nagysikerű könyv íróját. Igaz, nem a növésbeli magasság teszi a nagyságot — állítólag Móricz Zsigmond Asztalos Istvánnal méretkezett össze, első találkozásukkor, s elégedetten állapította meg, hogy mégis ő, Móricz a legkisebb magyar író —, de a sorozáskor mért 157 centit nem szá-

mítva (ma biztosan kevesebbet mutatna a mérce), Tamási Gáspár egyébként sem látszik kimagasodni a falujabeliek közül. Öltözete és beszéde épp olyan, mint földműves társaié, s csaknem két év múltán, nemigen tudok visszaemlékezni ritka szavaira, legfeljebb az instálásra, a pálinka ízére. Ahogy személyes élményeimet különböző forrásokból igyekszem ellenőrizni, látom, az enyémnél érzékenyebb fül sem fogta azonnal egy ilyen beszélgetés lényegét. »Olyan volt a társalgás nekem, mint egy lassított film — mondotta hangszalagra Illyés Gyula három évtizeddel korábbi farkaslaki benyomásait. — Hallgattak, szót ejtettek, s én csak percek múlva ébredtem rá, hogy itten valami összeszikkrazott. Nem olyan volt ez, hogy sztenografálni lehetne; hogy odamész egy magnóval föl a Farkaslakára, és lehozol még egy Ábelt a rengetegből. Nem. Egy művészi lángelmének a magnója kellett, hogy mindent ábrázolni tudta és elénk bírta vetíteni.«

A *Vadon nőtt gyöngyvirág*ban sem egy Ábel áll előttünk, hanem az egyszerű székely parasztember, aki véletlenül Tamási Áron testvére, de ez a tény nemigen befolyásolja könyvét (néhány életrajzi vonatkozástól, egy-két érdekesebb találkozástól eltekintve). Tamási Áron és Tamási Gáspár Farkaslakát idéző emlékezései között nem a mesterségbeli csiszoltságban, a stílusfinomságokban van a lényeges különbség, hanem a látásmódban, ahogy a falusi életet, egyáltalán az életet nézik, amiben az értékeit megtalálják. A kisebbik Tamási-testvér a falusi hétköznapok dolgos egyhangúságát s a jóval ritkább ünnepek nagy ivásokkal emlékezetessé tett alkalmait sorolja elő a krónikás közvetlenségével, cifrázás nélkül; az eredmény: értékes irodalmi dokumentum, hasznos forrás szociológiai kutatók számára is. Tamási Áron »cifrázása« mégis hasonlíthatatlanul több, túlnő a pillanaton, mert nemcsak reprodukál, hanem saját világot teremt. Nem a valóságtól elfordulva, de nem is szolgálai módon vállalva a dolgokat: fejedelmeként, aki a vágyaknak bár a maga külön birodalmában érvényt szerez. Ha nem is adys göggel, vallotta és vállalta valóságosnak és valóságfelettinek (»szürrealistának«) ezt e kettősségét: »... ahogy eszköz a kezemben a toll, úgy kellett nekem is a valóság kezében eszközzé válnom. Most azonban — írta 1934-ben —, végül és befejezésül, virágporból szeretnék festéket csinálni, hadd legyen ezen a keleti falon néhány kicsike kép, amelynek színei kitáncolnak a sötétből, és elindulnak életet teremteni, mint a mesében a gyermekek.«

A keleti falon néhány kicsike kép, Tamási Áron prózában írt költészete nem valamiféle székely kuriózum, társtalan, rezervátumszerű kincs, elszigetelt kísérlet a XX. század európai művészetében feltartóztatni a technikai civilizáció, az információ forradalmának valóságát, nehogy beáramlodjék az Olimposzra. Farkaslakának ha nincs is polgármestere, csak bírója, s küldöttségei nem járják a nagyvilágot, a megye határain túl talán még a szomszédos falvakat sem, mégis számtalan testvérvárosa van, Tirgu-Jiutól Párizsig, Budapesttől Moszkváig. Mert a hagyomány lehet különböző, az írói, művészi gond azonban lényegében közös: amit Tamási a Jó küzdelmének nevezett a Rosszal, azt mi a humánus birkózásaként tartjuk ma számon az embertelenséggel, s az eposzméretű harc egy-egy állomását történelmileg igyekszünk kodifikálni. Az emberség s így az emberiség útja azonban

nem sétalovaglás, a harc, a Jó győzelme a Rosszon nem fogható fel lineárisan. (Arról nem is szólva, hogy e két nagy erkölcsi kategória sűrűn összekeveredik, s mindig újra feltehető a kérdés: kinek jó és kinek rossz?) Mit tehet az író? Forradalmi hitétől vezérelve, a megtervezett jövőt a jelenbe vetíti. Hűvösen vagy kegyetlenül leírja, amit lát, az ítéletet az olvasóra bízva. Az apokalipszist, az emberi kapcsolatok felbomlását törvényerőre emeli. Vagy — mint Tamási Áron is — visszatér a »folklóridőhöz«; Féja Géza, a népi költészet s a modern irodalom tudója használja ezt a kifejezést, a következő indoklással: »Az írónak igazságot is kell szolgáltatnia — öreg, látszólag meghaladott elvről van szó, de tagadása az irodalom ethoszának a vesztét jelenti, holott ethosz nélkül nincs nagy alkotás... A folklór nem ismeri a mi időkategóriánk korlátait, az ő idejében megtörténhet mindaz, ami a Lét igazságrendjéből következik. Reménytelennek tetsző években vissza kell térnünk a folklórhoz, hogy megmentsük a lelkünket.«

Féja egyébként ehhez a felismeréshez nem Tamási novelláinak, regényeinek az elemzése során jutott el, legalábbis a megfogalmazás Bulgakov világsikerű könyvének, *A Mester és Margarita*nak friss élményéhez kapcsolódik. Jégtörő Mátyás falujától több mint ezer kilométerre, a Kreml, a híres gombakupolás templomok, a Vaszilij Blazsennij katedrális városában, a húszas évek Moszkvájában olyan csodálatos dolgok esnek meg, amelyek ép, realista ésszel éppúgy felfoghatatlanok, mint a Tamási-regénybeli átváltozások. Pedig Mihail Bulgakov, a nehéz sorsú moszkvai író és színházi rendező (eredetileg orvosnak készült) korabeli városi történetet írt, az alaphelyzet, a figurák hitelességét azóta a történelem tanúsította. Woland, a fekete mágia professzora, akinek alakjában a Sátán megjelenik, Moszkva irodalmi és színházi világának reális figuráival, gyanútlan kismemberek egész sorával találkozik a regényben, s valójában varázslatainak — az írói varázslatnak — az a lényege, hogy igazságot szolgáltatson a tisztáknak, megbüntesse a karrieristákat, elposványodott lelkűeket. A népmesei fantasztikum a bibliai Pilátus—Krisztus történettel is összefonódik (a Mester, a kiszolgáltattott sorsú, a közléstől is elzárt író írja a bibliai ihletésű regényt), e kettős »irracionalizmus« mégsem teszi antirealistává Bulgakov művét, ellenkezőleg, a realizmus furcsa, ellentmondásos, de ragyogó győzelmét ünnepelhetjük benne — harminc évvel a könyv megszületése után. Balzaci győzelem ez is, bármennyire távol álljon Bulgakov világa a párizsi klasszikus-realistáétól.

De nem kell feltétlenül ezeregynéhány kilométert utaznom, hogy a Tamási-probléma időszerűségéről meggyőződjem; mindössze egy autóbusszmegállónyira lakásomtól, ahol most újragondolom a közelmúlt »gyökér-vitáit«, a kolozsvári rádióstúdió kitűnően felszerelt épületében beszélgettem el Vasile Hebreanuval írói és igazgatói gondjairól. A nosztalgiairól beszélt a nagyon régi dolgok iránt, az antikvitás felé forduló érdeklődésről, amely a román kultúrában a folklórt jelenti. »Az egyszerűség vágya, a parabola, a mese igénye egy nagyon modern világban rehabilitálja, újra időszerűvé teszi ezeket a nagyon régi dolgokat, amelyek a mai művészetben nagyon újaknak tűnnek.« Az avantgarde tehát — a múlt újrafelfedezése? Miért ne... Csak tegnap volt,

amikor ez is vádpont lehetett az újabb formabontó kísérletekkel szemben: »Nincs abban semmi új, csinálták azt már a század elején!« És mégis, éppen a Kelet-Európában még mindig eleven folklórral ötvöződve, ezen a talajon a román lírában és prózában egy új minőség születik. S vajon nem ez az igazi értelme a József Attila-i örökségnek a magyar líra jelene szempontjából? Juhász Ferenc, Nagy László — hogy csak a sor elejét említsem . . .

. . . És autónk fut tovább, Sepsiszentgyörgy felé. Estére érkezünk, egyenesen a Sugásba, fehér asztal mellé, újságírók, költők közé — egyikük aznap tért vissza Bécsből, a helyi lap ifjú prózáírója előző héten Csehszlovákiában járt, stósi élményeiről, Fábry Zoltánról mesél, amikor az asztal végéről mind gyakrabban hallom a »kozmpopolitizmus« vádját kicsendülni a vendéglői hangzavarokon átütő heves szópárbajból. Tudván, hogy újvidéki útitársunknak úgy sincs szüksége segítségre, inkább a bécsi és stósi beszámolókra figyelek; hozzászólásomat a vitához kétéves késéssel küldöm, Kolozsvárról. A párbaj-erkölcsöt tiszteletben tartva válaszoltam Tamási Áronnal és kiterjedt — Párizsig, Moszkváig, Kolozsvárig érő — rokonságával. Meggyőződéseim ugyanis, hogy Tamásit sem jól érti az, aki csak Farkaslakáig meg a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeumig lát. Mert igaz ugyan, hogy »Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne«, de az amerikai néger szavait Ábel így egészítette ki: »Igaz van: nem is lehetünk más célra ebben az életben, mint hogy megismerjünk mindent, amennyire lehetséges: a tarka és zezgúgos világot, a megbocsátandó embereket, az egymásra morgó népeket; s amikor mindent megismerünk, amennyire lehetséges, akkor visszamenjünk oda, ahol otthon lehetünk.«

Tamási Áron így tért haza Farkaslakára.

